

Завоювання Паннонії Римом

В період Цезаря і його наступників, після захоплення величезних територій Західної і Центральної Європи, на півночі Імперії зводиться могутній Рейно-Дунайський лімес. В системі оборони одне з провідних місць займала Паннонія. З початку I ст.н.е. на півночі вона межувала з германськими "королівствами" Маробода й Ванія (Тацит, *Анналы*, II, 63; XII, 29), а на сході - з "сарматським клином" (Тисо - Дунайське межиріччя), що був буфером між провінцією і Дакією. Найбільш яскраво значення Паннонії проявилось в період "змови варварів" - маркоманських війн 166 - 180 рр.н.е., коли по всій Рейнсько-Дунайській лінії одночасно було нанесено низку ударів (SHA, *Marc.*, 22,1). Небезпека склалася для самого Риму, і саме на паннонський театр військових дій прибувають імператори Луцій Вер і Марк Аврелій, що вказує на особливу важливість відновлення лімеса цієї провінції. І в подальшому, аж до падіння Риму, його історія була безпосередньо пов'язана з Паннонією. Достатньо відмітити, що Одоакр, який скинув Ромула з імператорського престолу, був вождем германського племені скірів, які перебували у V ст.н.е. на території Паннонії.

Історія Паннонії багатогранна, нараховує кілька століть, і одним із яскравих моментів є період входження її до складу Римської імперії. Паннонія являла собою обширну рівнину між Східними Альпами, Дунаєм і р.Савою (Словарь античности, 1989, с.409). Клімат, особливо на півночі, відзначався великою амплітудою температур взимку і влітку. Тому служба в цих умовах для легіонерів, вихідців з Італії, була досить важкою (Тацит, *Анналы*, I, 17; 30). В I ст.н.е., і, ймовірно, в більш пізній час територія Паннонії була густо акрита лісами (Арр., III, 22; *Plin.*, HN, III, 148).

Аборигенним населенням Паннонії були іллірійські племена, коріння яких виходить із східно-гальштатської культури (Монгайт, 1974, с.198-210). Перерахування цих племен досить детально подає грецький географ Страбон, який жив на зламі I тис.н.е. (Географія, VII, 5, 3, 4).

На поч. IV ст.до н.е. на північному заході Паннонії з'являються перші кельтські загони, що добре фіксується за їх могильниками періоду LT B1 (Вуїна, 1982, s.392, Abb.1, Tab.3). Наступна хвиля кельтів осідає в Паннонії в III ст.до н.е., ймовірно після розгрому на Балканах в 279 р. до н.е. Антигоном Гонимом (Страбон, IV, 1, 13; Юстин, XXIV, 4-8; XXV, 1-2).

В I ст.до н.е. наймогутнішими кельтськими племенами були таврискі і бойї, яких розгромили близько 60 р.до н.е. даки (Котигорошко, 1999, с.106). В результаті битви, за свідченнями античних авторів (Страбон, V, 1,6; VII, 1,5; *Plin.*, HN, III, 147), крайня бойїв і таврисків перетворилася на пустелю і пасовиська

для овець. На сьогодні можна сказати, що дані античних авторів явно перебільшені, оскільки ця область на момент її захоплення Римом була досить щільно заселена (Колосовская, 1973, с.30).

Південну частину Паннонії, межиріччя Сави - Драви займали кельтсько-іллірійські, які проживали спільно з аборигенним іллірійським населенням (Страбон, VII, 5,2; Арр., III, 22).

Тривале спільне проживання паннонців і кельтів призвело до утворення змішаних етнічних груп. І хоча загальний етнічний характер Паннонії напередодні римського завоювання може бути визначений як кельтсько-іллірійський, в культурному відношенні ці народи чітко відрізняються (Колосовская, 1973, с.19).

Кельти - носії цивілізації, які створили цілу низку опідумів - праміст (Аквінк, Карунтум, Бривенціон і т.і.), а іллірійці, згідно даних Аппіана (III, 2) - це населення з більш низьким рівнем соціально-економічного розвитку.

Можна сказати, що завоювання Паннонії входило в загальний стратегічний план Імперії після завоювання Цезарем Галлії. Тут же слід відмітити, що економічному проникненню римлян на територію майбутньої провінції сприяв торговельний "янтари́ний шлях", що проходив через південно-західні міста Паннонії - Емону, Петовіон, Саваріо, Скарбанцію і Карунт (Колосовская, 1973, с.36).

Завдання, що постало перед Октавіаном, вирішувалось в ході трьох взаємопов'язаних військових операцій: захоплення території правобережжя р.Істр (Мезія), Верхнього Дунаю (Ренція, Норік) і Паннонії (Моммзен, 1949, с.23). В епоху Августа питання про захоплення Дакії згідно заповіту Цезаря стало другорядним (Страбон, VII, 3,5).

В 16 р.до н.е. відбувся похід на північ проти таврисків (приводом до нього був захист Істрії від набігів варварів), в результаті чого утворилась нова провінція Норік (Штірія і частина Коринтії), багата на залізо та золото (Ковалев, 1986, с.489). Наступного року, в день народження Августа, в битві біля витоків Дунаю були розбиті альпійські племена в'єделіків і саласів, а на їх території утворилася провінція Ренція (Светоній, *Бож. Август*, 21).

Експедиція проти паннонців була наче повторенням в більш широкому масштабі ретійської компанії. Як пише Моммзен (1949, с.35) безпосередніх приводів до війни було більш ніж достатньо. Розбійницькі загони з Паннонії здійснювали свої грабівницькі походи аж до Істрії.

Плацдармом для захоплення Паннонії стала Іллірія, завойована в ході кампанії 35-33 рр.до н.е., північна частина якої була тоді кордоном Імперії, а основна база знаходилася в Сіскії, гарнізон якої складався з 25 когорт (Моммзен, 1949, с.34-35; *Mocsy, Fitz*, 1990, ol.31).

На 12 р.до н.е. був сформований експедиційний корпус на чолі з пасивком Августа Тіберієм. Протягом чотирьох років виснажливої війни (12 - 9 рр.до

н.е.) було здійснене захоплення Паннонії. Наші відомості про походи Тиберія надзвичайно мізерні. Без сумніву, з того моменту Дунай на всій своїй довжині почав виконувати функції кордону Імперії, але це не означає, що весь цей широкий простір був насправді підкорений, або хоча б окупований. Найбільший опір чинили далмати і бревки. Безперечно окупованою була область між р.Савою і р.Дравою, з головною квартирою іллірійської північної армії була перенесена із Сісії в Петовіон (Моммзен, 1949, с.35).

Що стосується племен північніше р.Драви, античні джерела не містять жодних відомостей. Існують припущення, що населення цієї області без опору визнало римське панування (Колосовская, 1973, с.50).

Завоювання Паннонії відкрило римлянам вихід до Середнього Дунаю і мало величезне військово-стратегічне значення. Включення в склад Імперії Норіка, Реції і завоювання Мезії призвели до того, що в правління Августа до Імперії була приєднана величезна територія від витоків Дунаю до нижньої течії ріки - обширні і плодородні рівнини Паннонії і Мезії, багаті металами Далмація і Норік. Невичерпні людські ресурси цих областей були для Імперії джерелом комплектування її військових контингентів (Mosey, 1959).

В 6 р.н.е. Тиберій почав великий наступ на маркоманів. Але в цей момент у тилу спалахнуло повстання паннонців і далматів. Небезпека загрожувала Македонії і навіть Італії. Повстання прийняло настільки грандіозний характер, що його вважали найбільшою і найжакливішою війною після Пунічних війн (Светоній, Тиберій, 16). Вивчення цього повстання і джерел, що про нього збереглися, присвячено низку наукових праць (Колосовская, 1973, с.52).

Повстання розпочали десидіади, що проживали на території сучасної Боснії, в районі Сараєво, вождь яких Батон до самого кінця повстання залишався ворогом римлян. Десидіади, які очолили повстання, висунули ще одного вождя - Піна. Повстання захопило і Паннонію, де до десидіадів приєднали бревки, які обрали своїм вождем Батона-бревка. Повстання охопило племена південніше Сави і не значенно області західніше Сісії. З паннонських племен у повстанні брали участь лише бревки, із далматських - медзеї, пірусти і десидіади. Безпосередньою причиною повстання послужив набір рекрутів в римські війська намісником Іллірика Марком Валерієм Мессалою Мессаліном для війни з маркоманами і збір податків. Сили повстанців нараховували приблизно 200 тис. піхотинців і 9 тис. кіннотців (Веллей, II, CX, 3). Повстанці розділили свої сили на дві частини. Бревки під командуванням Батона-бревка рушили проти римського гарнізону в Сірмії і взяли його в облогу. В Паннонії були захоплені римські громадяни, вбїгті римські торговці і розбита велика кількість римських військ. Десидіади рушили у напрямку Салони, яку теж оточили, але взяти не змогли. Зизнавши невдачі під Салоною, вони рушили вздовж Адриатичного узбережжя і дійшли до Анполонії. В плани повсталих влітку 6 р. входив поділ найважливіших римських військових зон в Іллірії на дві частини: область Салони і Бурнума, де стояв у часи правління Августа XX легіон, а після

повстання - XI Клавдій, відділити від області Сієкію, де знаходилися головні сили римлян (Колосовская, 1973, с.53). Лише влітку 9 р. римлянам вдалося відновити зв'язок між цими зонами і захонити укріплення далматів. Після цього, за свідченнями Веллея Патеркула (II, CX, 4) і Діона Кассія (IV, 29, 4), повстанці рушили у напрямку Навпорта і Тергести, загрожуючи Італії; друга частина вторглася в Македонію, спустошуючи прикордонні області провінцій; третя частина повсталих залишилася вдома для захисту власних поселень. В першому бою війська намісника Іллірика Марка Валерія Мессали Мессаліна були розбиті повстанцями, але згодом йому вдалося перекрити повстанцям дорогу в Італію.

В Римі звістка про повстання і першу поразку римлян викликала неймовірне занепокоєння. Був здійснений додатковий набір військ, закликані ветерани. З відлучеників приватних осіб були сформовані загони, які були відправлені для охорони римських колоній в Іллірії. Була задіяна допомога союзників Риму.

Вже взимку 67 р. в Іллірик прийшли війська з Італії. Римська армія, об'єднана під керівництвом Тиберія, нараховувала 10 легіонів, більше 70 когорт, 14 ад і більше 10 тис. ветеранів (Веллей, II, CXIII, 1-2). Светоній називає 15 легіонів (Светоній, Тиберій, 16). В 7 р. в Іллірик прибув Германік.

Дії повстанців не відрізнялися узгодженістю і носили розрізнений характер. Не сприяло одностайності повстанців і суперництво вождів. Тиберій вичікував, поки суперечності, голод і хвороби знесилять повстанців і вони примкнуть до опір й складуть зброю. У 8 р. капітулювали бревки. На честь цієї перемоги Тиберія були збудовані дві триумфальні арки (Dio Cass., 55, 17, 1). Повстання в Паннонії вважалось завершеним. Батон-бревк видав римлянам десидіада Піна, і в якості винагороди за це отримав владу над всім племенем бревків. Бревки стали у відношенні до Риму клієнтами. Але, коли Батон-бревк став вимагати від своїх підлеглих видати римлянам заручників, бревки захопили свого вождя і видали десидіаду Батону, який його стратив. Повстання в Паннонії відновилося. Його придушенням займалися армії Марка Плавтія Сільвана і Марка Емілія Лепіда.

У 8-9 рр. дії всіх римських армій проходили на території провінції Далмації, де опір виявляли пірусти, десидіади, медзеї. Укріплення цих племен - Сплонум, Серетіон, Ретиній, Ардуба, Андетрій, були майже неприступні. Їх штурм і облога доставили римлянам багато труднощів, ці укріплення були захоплені з великими зусиллями.

Під час повстання відбувся поділ Іллірика на Паннонію і Далмацію з метою ізоляції племен, які ще чинили опір, від вже підкорених. Розміщення всіх трьох легіонів Паннонії під час правління Августа на лінії Сава - Драва свідчить про те, що реальна влада римлян на той час обмежувалась областями вздовж течії р.Сави і межиріччя р.Сави і р.Драви.

Протягом I ст.н.е. відбулось облаштування провінції. На території Паннонії засновані багаточисельні міста, часто на місці колишніх кельтських опідумів, які стають центрами романізації місцевого населення (Фід, 1986, с.249-262).

Особлива увага римської імперії була приділена зведенню потужної оборонної лінії - лімеса вздовж течії Дунаю.

Закінчується багатомісячна історія провінції Паннонії в 433 р. з моменту захоплення її гуннами (Barkoczi, 1963, ol.139-140).

Література

- Алпийн. Римская история // ВДИ. - 1950. - №2.
Веллей Патеркул. Римская история // Немировская А.И., Дашкова М.Ф. "Римская история"
Веллей Патеркула. - Воронеж, 1985.
Ковалева С.И. История Рима. - Л., 1986.
Колосовская Ю.К. Паннония I-III вв. - М., 1973.
Колосовская Ю.К. Кельты, иллирийцы, фракийцы на Дунае в V-I вв. до н.э. // История Европы. - М., 1988. - Т.1. - С.504-511.
Копиторошко В.Г. Этнополитические аспекты истории населения Верхнего Потисья I тыс до н.э. - I тыс н.э. // Румынсько-українські відносини: історія і сучасність. - Satu Mare, 1999. - С.101-118.
Моммзен Т. История Рима. - М., 1949. - Т.V.
Монгайт А.Л. Археология Западной Европы. - М., 1974. - Т.П.
Скелтоний Транквилл Гай. Жизнеописание двенадцати цезарей. - М., 1990.
Словарь античности. - М., 1989.
Страбон. География. - Л., 1964.
Тацит Корнелий. Анналы. История. Малые произведения. - СПб., 1993.
Физи Н. Римская Паннония // Археология Венгрия. - М., 1986. - С.237-277.
Barkoczi L. A római uradalom vége Pannóniában // Pannónia,története. - Budapest, 1963.
Bujna J. Spiegelung der Sozialstruktur auf latenezeitlichen Grabfeldern im Karpatenbecken // PA. - 1982. - 2. - S.312-431.
Cassius Dio. Istoría Romana. - Bucuresti, 1977.
Mocsy A. Pannonia. - Budapest, 1959.
Mocsy A., Fitz J. Pannonia régészeti kézikönyve. - Budapest, 1990.

Summary

This article deals with the history of one of the most important province of Rome Empire - Pannonia at the period of its conquest. The antique sources and the investigations of the prominent scientists in this field are used. The author located the main tribes, described the appearance of the towns, defined the stages of Rome conquest. The extreme importance of the province for Rome Empire is proved in the article. The author highlighted the role of the region for barbaric world as well.